OD POSREDOVALSKE NESPRETNOSTI DO RECEPCIJSKE BREZBRIŽNOSTI (IN NAPREJ): SLOVENSKA KNJIŽEVNOST PRI ZAHODNIH SOSEDIH

Zoltan Jan: *Poznavanje slovenske književnosti v Italiji po letu 1945.* Ljubljana: Rokus, 2001, 269 str. [Slavistična knjižnica 4]

in

Zoltan Jan: *Cankar, Kosovel, Zlobec in Ljubka Šorli pri Italijanih.* [Skupaj z bibliografskim dodatkom.] Ljubljana: Rokus, 2001, 153 str. [Slavistična knjižnica 5].

Če bi knjigi Zoltana Jana, ki predstavljata avtorjevo predelano in dopolnjeno doktorsko disertacijo, hoteli označiti karseda kratko in jedrnato, recimo z enim samim atributom, bi morda težko našli primernejšega, kot je pridevnik »pionirski«. Gre za deli – ali, bolje, za delo, saj dejansko tvorita organsko celoto –, s katerima je avtor stopil na skoraj nedotaknjeno področje raziskovanja posredovanja prevodov slovenskih literarnih besedil v italijanski prostor in njihovega sprejemanja v njem. O italijansko-slovenskih odnosih nasploh, tudi kulturnih in literarnih, se je sicer pisalo že veliko pa tudi o posameznih problemih in vprašanjih posredovanja slovenske literature v italijanski prostor se je mestoma že razpravljalo, toda v glavnem je šlo za opažanja, ki niso bila plod sistematičnih analiz in raziskav. Tako je Janovo delo prva temeljita študija o usodi prevodov slovenskih literarnih besedil v italijanskem prostoru po letu 1945, hkrati pa verjetno tudi prva podrobna analiza posredovanja slovenske literature v kako tujo kulturo sploh in njenega funkcioniranja v novem kontekstu.

Zdi se, da kot vsak pionirski podvig tudi ta pušča več problemov odprtih, kot jih rešuje, toda prav v tem je ena izmed njegovih največjih vrednosti. Zdaj, ko so izsledki raziskave objavljeni, vsaj vemo, *kakšna vprašanja* si velja zastaviti, da bi lahko bolje doumeli mehanizme, ki sooblikujejo usodo slovenskih literarnih besedil v italijanskem prostoru, posredno pa, vsaj do neke mere, tudi v drugih okoljih. Na dejansko funkcioniranje slovenskih literarnih besedil v drugih kulturah namreč kljub partikularnosti vsakokratnega konteksta sovpliva nekaj osnovnih besedilnih in zunajbesedilnih dejavnikov (npr. relevantnost samega literarnega besedila za bralce ciljne kulture glede na njihov pričakovani okus, interese, potrebe; kvaliteta prevoda, oblikovanost prevoda glede na ciljno ubesedovalno tradicijo; potencial založnika, reputacija pisca spremne besede; odzivi kritike), ki jih je dobro vsaj evidentirati in se jih zavedati. In prav na te dejavnike in na njihovo sprepletenost nas opozarja Janovo delo.

Prva knjiga sestoji iz štirih osrednjih poglavij, ki jih uokvirjata uvod in zaključek. V njih se avtor ukvarja s historiatom obravnav slovenske književnosti v italijanskem prostoru, in se nato posveti posameznim problemskim sklopom, in sicer prevodom slovenske književnosti za otroke in mladino, italijanskim antologijam slovenske književnosti in samostojnim knjižnim predstavitvam slovenskih avtorjev.

Delo je torej uvedeno – potem ko je predstavljena zastavitev raziskave in poudarjena pomembnost upoštevanja zunajbesedilnih elementov pri proučevanju uveljavljanja slovenske literature v italijanski kulturi in v tujih prostorih nasploh – s kritičnim prikazom dosedanjih obravnav slovenske književnosti v Italiji. Avtor poroča o publicističnih prispevkih in člankih v dnevnem časopisju, nato o razpravah o slovenski književnosti, katerih pisci so italijanski strokovnjaki, in še o delih, ki se posebej posvečajo odmevom slovenske literature v italijanskem prostoru in so po zastavitvi problema do neke mere podobna Janovi raziskavi. Posebno za sprotna recenzijska in druga poročila, ki se pojavljajo ob izidih prevodov, velja, da jih je bilo po l. 1945 objavljeno nepregledno število, toda pogosto gre, posebej v dnevnem tisku, za prispevke izrazito efemerne narave. Poleg tega je bilo veliko poročil natisnjenih v slovenski periodiki, tako da ni

mogoče postulirati kakršnekoli korelacije med številnostjo teh člankov in obveščenostjo italijanske javnosti o slovenskih literarnih delih, ki so ji dostopna. Drugačni problemi se porajajo ob analizi študij slovenske književnosti, nastalih v Italiji. Za te je predvsem do konca petdesetih let značilno, da po eni strani reproducirajo ugotovitve matične, tj. slovenske literarne vede, po drugi pa se pogosto posvečajo iskanjem (včasih idiosinkratičnih) paralelizmov med italijansko in slovensko književnostjo. Predstavitvi te problematike sledi, znotraj poglavja o historiatu ukvarjanja s slovensko literaturo v Italiji, prikaz razvoja in stanja slovenistike na italijanskih univerzah. Oboje, italijanske študije slovenske književnosti in realnost institucionaliziranega ukvarjanja s slovensko literaturo na italijanskih univerzah, po eni strani sooblikuje in po drugi odseva podobo, ki jo ima slovenska književnost v italijanskem prostoru in je za razumevanje usode slovenskih pisateljev v Italiji osrednjega pomena.

V naslednjem poglavju se avtor ukvarja s književnostjo za otroke in mladino. Ta si vsekakor zasluži posebno pozornost, saj je v obravnavanem obdobju nastalo okrog štirideset knjižnih prevodov tovrstnih besedil. Nekatera med njimi (npr. Seliškarjeva *Bratovščina sinjega galeba* in Ingoličeva *Gimnazijka*) so v italijanski kulturi naletela na precejšen odmev, pri čemer je važno, da gre po večini za besedila brez izrazitih potez nacionalne književnosti. Ob tem si je mogoče zastaviti splošnejše vprašanje o kriterijih, po katerih se izbirajo besedila, ki se prevajajo in posredujejo italijanskim bralcem. Pogosto gre namreč za prenašanje izrazito slovenskih meril o tem, kaj je reprezentativno literarno besedilo in kaj ne; toda takšno postopanje se pogosto izkaže za napačno in kaj zlahka se zgodi, da rezultati posredovanja niso zadovoljivi. Kot tipičen zgled nam lahko služi Prešeren, ki je doživel številne prevode v italijanščino, vendar je doslejšnja recepcija skromnejša, kot bi morda pričakovali. Prav mogoče je, da je Prešernovo pesništvo – čigar resnično izjemnost je mogoče doumeti predvsem v luči povezanosti njegovega ustvarjanja s slovenskim kulturnim, literarnim in jezikovnim kontekstom – za italijansko občinstvo manj zanimiv, kot si Slovenci nasploh predstavljamo.

Posebej so nato obravnavani prikazi slovenske književnosti v antologijah, od znane Salvinijeve *Sempreverde e rosmarino* (1951) naprej. Antologije različnih vrst, ki so zasnovane npr. po kronološkem, tematskem ali zvrstnem ključu, namreč predstavljajo izjemno pogost način posredovanja slovenske literature v italijanski prostor. Čeprav so bile te predstavitve večkrat premalo diferencirane ali povsem nediferencirane, saj je bila v njih slovenska književnost predstavljena kot del jugoslovanske literature, so vendarle pomenile svojevrstno možnost stika slovenskih avtorjev z italijansko publiko. Glede na to, da antološke izbore včasih prinašajo tudi posamezne številke revij, avtor v tem poglavju obravanava tudi nekatere periodične publikacije (npr. *Most*, *Umana, La Bora*), v katerih so se objavljali izbori slovenske literature. Posebna pozornost je namenjena prisotnosti slovenske književnosti v učbenikih, pri čemer se avtor dotakne tudi vloge šole v medkulturni vzgoji, in sicer predvsem na dvojezičnem območju. Tudi ob opazovanju antologij se pojavlja vprašanje kriterijev za izbor literarnih besedil, ki naj bi se posredovala tujim bralcem. Posebej pogosta je namreč lirika, kar je spričo običajne kratkosti pesniških besedil v primerjavi z večino drugih tipov literarnih tekstov sicer razumljivo, saj na ta način lahko lansiramo v tuji prostor več del in več avtorjev, kot bi lahko naprimer pri romanu, ki – v primerjavi z nekaj (deset) verzov dolgo pesmijo – načeloma zahteva od prevajalca bistveno večjo minimalno časovno investicijo. Toda kot poudarja Jan, so lirska pesniška besedila v tej vlogi problematična že zato, ker najbrž od njih ne moremo pričakovati, da bodo prišla do razmeroma širokega kroga bralcev.

Nazadnje se avtor v prvi knjigi osredotoči na prevode samostojnih knjižnih del, najprej pesniških, nato proznih. V dobrih štirih desetletjih jih je namreč izšlo več kot sto šestdeset, kar je na videz sicer veliko, toda če upoštevamo že omenjeno pogosto vprašljivost kriterijev izbora, tradicionalno šibko zanimanje italijanske publike za slovensko književnost (pa tudi za druge slovanske književnosti) in dejstvo, da je precej takšnih publikacij izšlo bodisi v samozaložbi

bodisi pri lokalnih založnikih bodisi pri slovenskih založbah, nas zopet ne preseneča, da s stališča recepcije na splošno ni mogoče govoriti o posebno uspešnem prodiranju slovenske literature v italijanski prostor. Kljub temu pa je mogoče opaziti nekaj pomembnih izjem. To so Ivan Cankar, Srečko Kosovel, Ciril Zlobec in Ljubka Šorli. Vstopanju njihovih del v italijansko kulturo se avtor posveti v drugi knjigi.

Čeprav so ti književniki v Italiji dosegli za slovenske literarne ustvarjalce neobičajno odmevnost, je njihov uspeh komajda mogoče zvesti na skupni imenovalec. Gre za pisce, ki so si generacijsko različni in ki so avtorji izrazito heterogenih besedil, v katerih se razkrivajo močno raznorodne poetike in ki ogovarjajo bralca na različne načine in mu ponujajo različna sporočila. Kar jim je kot predstavnikom slovenske književnosti, ki so uspeli prodreti v italijanski prostor, skupno, je pravzaprav edino to, da so italijanski bralci v njihovih delih prepoznali močan sporočilni potencial. Za uveljavljanje teh štirih književnikov v Italiji je značilna vztrajnost in večja ali manjša kontinuiteta posredovanja njihovih del. To seveda še ne pomeni, da so ta literarna imena v Italiji nasploh dobro znana in da je položaj, ki so si ga izborili, trden. Predvsem za Šorlijevo velja, da je njena uveljavitev v veliki meri prostorsko precej omejena, saj v glavnem ne sega prek Goriškega, medtem ko je naprimer pri Cankarju zdaj mogoče opaziti določeno nazadovanje, saj se njegova dela že nekaj let ne prevajajo v italijanščino niti se o njih v italijanskem prostoru ne razpravlja. Še najbolj vitalen se ta trenutek kaže Kosovel, ki je kot pesnik upoštevan naprimer tudi pri nekaterih znanih in vplivnih italijanskih književnikih. Izjemen je tudi Zlobčev prodor; toda da bi dosegel utrjenost, primerljivo s Kosovelovo, se bo moral v prihodnosti nadaljevati. Tudi iz analize uveljavljanja posameznih avtorjev je razvidna izjemna sprepletenost besedilnih in zunajbesedilnih parametrov, ki se je avtor nenehno zaveda.

Delo Zoltana Jana je pomembno z več vidikov, med drugim z literarno- in kulturnozgodovinskega, s socioliterarnega in s prevodoslovnega. Njegova največja odlika pa je morda v tem, da so v njem literarna besedila obravnavana izrazito kontekstualizirano, tj. glede na najrazličnejše besedilne in zunajbesedilne parametre, ki vsaj potencialno sooblikujejo usodo danega književnega besedila v novi realnosti ciljne kulture. Glede na to, da obravnava resnične probleme, ki se v veliki meri rešujejo zunaj ozko akademskih ambientov, predstavlja zanimivo branje ne le za raziskovalce, temveč tudi za vse tiste, ki se tako ali drugače v praksi ukvarjajo s posredovanjem slovenske literature v italijanski prostor, od prevajalcev do založnikov in najrazličnejših medkulturnih posrednikov. Zdi se namreč, da nam je po branju Janovega dela nekoliko bolj jasno, kaj je značilno za uspešno in kaj za manj uspešno oz. za neuspešno posredovanje slovenskih literarnih besedil italijanskemu občinstvu. Seveda pa gre še vedno za preliminarna opažanja, ki kličejo po novih proučevanjih situacij posredovanja slovenskih književnih besedil v italijanski prostor in po nadaljnjih analizah mehanizmov funkcioniranja teh besedil v ciljni kulturi. Med drugim bi se najbrž veljalo posvetiti specifično prevajalskim vidikom problema, saj si zaenkrat še ne znamo odgovoriti na vprašanja, kot so naprimer naslednja: Kolikšen je pravzaprav vpliv ciljnega besedila kot *prevoda* na recepcijo? Ali se prevajalske strategije, ki jih lahko razberemo v dobro sprejetih prevodih, kako razlikujejo od prevajalskih strategij v prevodih, ki niso vzbudili vidnejših odzivov v ciljni kulturi? Kako je z razmerjem med podomačitvenostjo (ki pomeni močnejše približevanje italijanskemu bralcu) in potujitvenostjo (ki pomeni večje ohranjanje izraznih in/ali sporočilnih značilnosti izvirnika) v analiziranih besedilih? Itd. Takšna in podobna vprašanja so zanimiva že zgolj raziskovalno, saj nam utegne ukvarjanje z njimi prinesti marsikakšen uvid v problematiko funkcioniranja prevodov v okviru literarnih oz. besedilnih sistemov, hkrati pa so tudi povsem konkretna in ta trenutek izrazito aktualna, saj se sedaj morda bolj kot kdajkoli prej trudimo za uveljavitev slovenske literature kot sestavnega dela svetovne književnosti. Če ta proces doslej ni prinesel ravno najboljših rezultatov, to nikakor ne pomeni, da je komunikacijski potencial slovenske literature s stališča tujih kultur pičel, temveč kaže prej na to, da ni bil najbolje izkoriščen.

Knjigi Zoltana Jana dobro nakazujeta smeri, v katerih bi veljalo zastaviti raziskovanje tovrstnih fenomenov v prihodnosti. Spričo obsežnosti obravnavanega gradiva, problemskosti raziskovalnega pristopa, temeljitosti analize ob upoštevanju najrazličnejših relevantnih parametrov in spričo pomembnosti izsledkov bosta gotovo postali ena temeljnih opornih točk za nadaljnje proučevanje posredovanja slovenske literature v tuje kulture. Mimo njiju zato ne bo mogel nihče, ki se bo s to problematiko želel resno ukvarjati.

Martina Ožbot
Filozofska fakulteta v Ljubljani